

นาหาสาระทางภาษาและวรรณคดีไทย

ณัฐฤกษ์ (ชนกฤต) อภินิษฐ์ธาดา*

ความรู้เรื่องรสวรรณคดีไทยในมิติใหม่

ในคัมภีร์สันสกฤต รสวรรณคดีแบ่งออกเป็น ๙ รส อย่างที่เราทราบกันโดยทั่วไป แต่เมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสค้นคว้าจากตำราเก่าหลายเล่มผนวกกับการศึกษาทฤษฎีทางพุทธศาสนาว่าด้วยอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก จึงพบว่าแนวคิดเรื่องรสวรรณคดีตามที่อธิบายสืบต่อกันมาในตำราวรรณคดีไทยหลายเล่มนั้น สมควรจะได้รับปรับเปลี่ยนปรับปรุงเพิ่มเติมข้อมูลบางประการ เพื่อให้ใช้“รสวรรณคดี”อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในการเรียนรู้และถ่ายทอดวรรณคดีไทย

ในพุทธศาสนาได้แบ่งองค์แห่งการรับรู้ทางกายและจิตของมนุษย์ไว้เป็น ๒ ส่วนคือ

๑. ส่วนภายในอันเป็นรูปและนามของมนุษย์เองเรียกอายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒. ส่วนภายนอกอันเป็นรูปแบบและนามที่ปรากฏอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ เรียกอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์

จะเห็นได้ว่า ตาคู่กับรูป หูคู่กับเสียง จมูกคู่กับกลิ่น ลิ้นคู่กับรส กายคู่กับสัมผัส และใจคู่กับอารมณ์

การรับรู้ คือ การที่อายตนะภายในกับภายนอกมาประจวบกันเป็นคู่ดังกล่าว แล้วจึงเกิดอาการแห่งการรับรู้เรียงตามลำดับดังนี้ ตา + รูป = การมองเห็น ; หู + เสียง = การได้ยิน ; จมูก+กลิ่น = การได้กลิ่น ; ลิ้น + รส = การรับรส ; กาย + สัมผัส = การรับสัมผัส ; ใจ + อารมณ์ = การรับอารมณ์

กล่าวในเชิงอุปมาคือ บรรจุภัณฑ์ทั้งหลายย่อมประกอบไปด้วยสิ่งของและภาษาที่ใช้บรรจุ หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งระหว่างสิ่งของกับภาษา ก็ถือว่าไม่ครบองค์ประกอบแห่งบรรจุภัณฑ์

รสวรรณคดีก็เช่นเดียวกัน จะมีแต่เพียงรสวรรณคดี (อันเทียบได้กับอายตนะภายนอกหรือสิ่งของ) เพียงด้านเดียวหาได้ไม่ จะต้องมีฐานแห่งการรับรส (อันเทียบได้กับอายตนะภายในหรือภาษา) มาคู่ควบประจวบกันจึงจะเกิดการรับรสได้อย่างสมบูรณ์

* ศิลปินรางวัลชนะเลิศพระราชนาน, ผู้ประพจน์ดีและบำเพ็ญประโยชน์ดีเด่นแห่งชาติ, ประธานกองทุนคีตวรรณกรรม

ดังปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ที่	รสวรรณคดีทั้ง ๙	ฐานที่ทำให้เกิดรส
๑.	ศฤงคาระ (รัก ยินดี)	รติ (ฐานให้เกิดความรัก ยินดี)
๒.	หาสยะ (ขบขัน)	หาสะ (ฐานให้เกิดความขบขัน)
๓.	กรรุณา (เมตตา สงสาร)	โศกะ (ฐานให้เกิดความโศก, ความเห็นใจ)
๔.	รุทธะ (โกรธ)	โกรธะ (ฐานให้เกิดความโกรธ)
๕.	วีระะ (กล้าหาญ)	อุสุสาหะ (ฐานให้เกิดความบากบั่น กล้าหาญ)
๖.	ภยานะ (กลัว)	ภยะ (ฐานให้เกิดความกลัว)
๗.	พิภตสะ, วิภัจฉา (เกลียดชยะแขยง)	ชิจุจฉา (ฐานให้เกิดความเกลียดชยะแขยง)
๘.	อพุภูตะ (อัศจรรย์ใจ ตื่นเต้น)	วิมหยา (ฐานให้เกิดความอัศจรรย์ใจ ตื่นเต้น)
๙.	ศานติ, สันติ (สงบ)	สมะ (ฐานให้เกิดความสงบ)

ที่ผ่านมาการนำเสนอข้อมูลเรื่องรสวรรณคดีที่นำมาจากทฤษฎีสันสกฤตนั้น มีเพียงด้านเดียว คือด้าน รสวรรณคดี มิได้นำฐานที่ทำให้เกิดรส มาอธิบายร่วมด้วยจึงทำให้ขาดมิติไม่ครบถ้วนรอบด้าน การยกตัวอย่างคำประพันธ์ประกอบการอธิบายรสแต่ละข้อนั้น จึงดูคล้ายกับว่าเมื่ออ่านคำประพันธ์ตามตัวอย่างนั้นแล้วจะต้องเกิดรสนั้นๆ เสมอไป ทั้งที่ความเป็นจริงอาจไม่เป็นเช่นนั้น เพราะฐานแห่งการรับรสซึ่งอยู่ในใจของแต่ละคนนั้นได้รับการปลูกฝังเพาะบ่มมามากน้อยแตกต่างกัน รสที่ใกล้เคียงกันอย่าง ศฤงคารกับกรรุณา ภายะกับวิภัจฉา บางคนอาจเห็นว่ามันต่างกัน อีกทั้งการอ่านแต่ละครั้งของคนคนเดียวกันอาจรับรสไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับฐานแห่งการรับรสที่เปลี่ยนไปตามวัยและประสบการณ์

ทั้งนี้ยังไม่นับความพิสดารแห่งกระบวนการรับรสในระหว่างการเกิดขึ้นของอารมณ์ซึ่งมีความหลากหลายซับซ้อนในชีวิตประจำวันของผู้อ่านแต่ละคน เช่น บางคนอ่านคำประพันธ์บทเดียวกันในเวลาสบายใจก็จะได้รับรสแบบหนึ่ง ในเวลาขุ่นใจก็จะได้รับอีกแบบหนึ่ง เป็นต้น

พิมพ์ครั้งแรก	ในการอบรมครูสอนภาษาไทยตามแนวคิตัวรรณกรรม กองทุนคิตัวรรณกรรม (พ.ศ. ๒๕๔๖)
พิมพ์ครั้งที่ ๒	(ปรับปรุงแก้ไขใหม่) ในการประชุมปฏิบัติการเสริมความรู้และประกวดแต่งร้อยกรองสถาบันภาษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๑)
พิมพ์ครั้งที่ ๓	ในการอบรมครูภาษาไทย ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑)

ความรู้เรื่องภาพยี่ห้อโคลงโบราณ

ภาพยี่ห้อโคลงตามรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันจะนำด้วยภาพยี่ห้อ ๑ บท ต่อด้วยโคลง ๑ บท สลับกันไปจนจบ โดยเลียนคำและเนื้อหาบทต่อบทใกล้เคียงกัน

แต่ผู้เขียนได้ค้นพบว่า โคลงกระทู้ที่ปรากฏในตำราจินตามณี ของพระโหราธิบดีในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา และต่อมา พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ได้คัดมายกตัวอย่างอธิบายไว้ในตำรา “ฉันทวิภาค” ของท่าน ปรากฏตัวอย่างและคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

“ภาพยี่ห้อหนึ่ง แต่งสลับกับโคลง เรียกว่า ภาพยี่ห้อโคลง มีบังคับว่าอักษรต้นบทภาพยี่ห้อ ต้องกันกับอักษรต้นบทโคลงทุกบทตามที่เปรียบดังลำไม้ไผ่แลลำอ้อย มีกาบห่อหุ้มลำต้นจะกลมฉะจะแป้ว เป็นเหลี่ยมอย่างไร กาบก็ต้องเป็นตามลำต้น จึงควรว่าภาพยี่ห้อโคลง มีบทบรรณวางเป็นแบบไว้ดังนี้ ๕

ข้างต้นเผือกปลายพั้ง (ภาพยี่ห้อ)

ข้างที่หนึ่งพั้งเผือกกล้า กิริณี (โคลง)

อีกสมวังเนียมกุญชร (ภาพยี่ห้อ)

อีกอภิปราบไพร่ ราชไห่ (โคลง)

ม้าต้นดั่งไกรสร (ภาพยี่ห้อ)

ม้าที่หนึ่งดั่งศรี สหราช (โคลง)

สิงห์สี่หราชอาจสงคราม (ภาพยี่ห้อ)

สิงห์ศึกฮึกอาจให้ปราบด้วยชานาญ (โคลง)

ภาพยี่ห้อโคลง ต้องแต่งสลับกันอย่างนี้ ด้วยจะให้ต้องกับบทขับร้องตามทำนอง

เพลงแต่โบราณฯ

จากคำอธิบายและตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของภาพยี่ห้อโคลงว่าในยุคเริ่มต้นภาพยี่ห้อโคลงน่าจะมีรูปแบบดังตัวอย่างข้างต้น แต่มาเปลี่ยนแปลงเป็นแบบปัจจุบันคือเป็นภาพยี่ห้อสลับโคลงบทต่อบทในยุคหลัง เพราะหนังสือจินตามณีนั้นเกิดก่อนคำประพันธ์ภาพยี่ห้อโคลงทั้งหลายที่มีต้นฉบับอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ภาพยี่ห้อโคลงของพระศรีมโหสถ ภาพยี่ห้อโคลงนิราศธารโศกและนิราศธารทองแดง ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร และภาพยี่ห้อโคลงสุภาสิตสังเมือง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของภาพยี่ห้อโคลงแบบโบราณมาสู่แบบปัจจุบันมีเหตุผลพอจะอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ภาพยี่ห้อโคลงแบบโบราณนั้นเข้าใจว่าจะมีท่วงทำนองหรือลำนำขับขานเป็นเอกลักษณ์

เฉพาะตัวแตกต่างไปจากท่วงทำนองการขับขานร้อยกรองประเภทอื่น ดังปรากฏในคำอธิบายของ
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่ขีดเส้นใต้เน้นไว้ข้างต้น

ทำนองกาพย์ห่อโคลงแบบโบราณดังกล่าว น่าจะอาศัยรูปแบบของกาพย์ ๑ วรรค สลับโคลง
๑ บาท เป็นตัวเดินทำนอง กล่าวคือ ถ้ามิใช่เป็นกาพย์ ๑ วรรค สลับโคลง ๑ บาท ก็มีใช่ทำนอง
กาพย์ห่อโคลงแบบโบราณ ต่อมาทำนองดังกล่าวคงสูญไป เมื่อทำนองสูญไปแล้วการเขียนกาพย์
สลับโคลงบาทต่อบาทจึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป อาลักษณ์ที่คัดลอกกลงสมุดไทยในชั้นหลัง ๆ จึง
คัดลอกเป็นรูปแบบกาพย์สลับโคลงบทต่อบท ดังที่เห็นในปัจจุบัน การที่ทำนองกาพย์ห่อโคลงแบบ
โบราณสูญไปน่าจะเพราะความยากในการฝึกฝนสืบทอด ทั้งนี้โดยอนุมานได้จากการนำกาพย์
สลับโคลงบาทต่อบาทมาอ่านเป็นทำนองเสนาะแบบปัจจุบันก็จะพบว่ายากมากที่จะอ่านได้อย่าง
ถูกต้อง เพราะกาพย์และโคลงนั้นมีทำนอง ลีลา และจังหวะที่แตกต่างกัน เมื่อนำมาอ่านสลับกัน
บาทต่อบาทจะก่อให้เกิดความสับสนจนทำให้อ่านเพี้ยนทำนองได้

การประพันธ์กาพย์ห่อโคลงแบบโบราณนั้นในตำราจินตมาณีของพระโหราธิบดีอธิบายไว้ว่า
“มิได้กำหนดไม้เอกโท นิยมแต่กลอนให้ต้องกัน (สัมผัสกัน) ดุจบังคับ”

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการแต่งกาพย์ห่อโคลงแบบโบราณมิใช่เรื่องยาก เพราะ
มิได้ถูกบังคับด้วยรูปวรรณยุกต์ดังเช่นการแต่งโคลงทั่วไป การที่โบราณจารย์กำหนดให้การแต่ง
กาพย์ห่อโคลงเป็นเรื่องง่ายนั้นน่าจะเพราะ การขับลำนำกาพย์ห่อโคลงแต่เดิมนั้นเป็นการดนตรี
แบบปฏิภาณกวี การดนตรีเป็นรูปแบบการถ่ายทอดวรรณกรรมทางมุขปาฐะ ไม่มีโอกาสได้คิด
เตรียมการไว้ก่อน จึงมีอาจพิถิพัตินในทางฉันทลักษณ์บังคับอย่างเช่น รูปวรรณยุกต์ได้

การดนตรีแบบปฏิภาณกวี ถือเป็นความรุ่งเรืองทางวรรณศิลป์ที่เคยมีมาในสังคมไทย
ปัจจุบันวรรณคดีไทยคงเหลือเพียงลายลักษณ์อักษรเป็นรูปรอยแห่งอดีตไว้ชื่นชมเท่านั้น

พิมพ์ครั้งที่ ๑	ในการอบรมครูสอนภาษาไทยตามแนวคิดวรรณกรรม กองทุนคัตววรรณกรรม (พ.ศ. ๒๕๔๖)
พิมพ์ครั้งที่ ๒	(ปรับปรุงแก้ไขใหม่) ในการประชุมปฏิบัติการเสริมความรู้และประกวดแต่งร้อยกรอง สถาบันภาษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๑)
พิมพ์ครั้งที่ ๓	ในการอบรมครูภาษาไทย ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๑)

